

ΑΝΟΙΧΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΙΣΕΛ ΟΛΙΣ

15-16 Μαΐου 2021

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

► Του ΒΑΣΙΛΗ ΚΑΛΦΑ

Ο Ρίτσαρντ Σίφορντ ξεκινά με την προγραμματική δήλωση ότι το συγκεκριμένο βιβλίο «γράφκε με την πεποίθηση ότι ο καλύτερος τρόπος για να πετύχουμε ουσιαστική πρόοδο στις ανθρωπιστικές επιστήμες είναι να συνδυάσουμε φαινόμενα που κατά κανόνα τα μελετούμε χωριστά», αφού «οι μελέτες που συγγράφουν όσοι ειδικεύονται στην αρχαία φιλοσοφία και τραγωδία ενδιαφέρουν, συνήθως, μόνον άλλους ειδικούς» (Πρόλογος στην ελληνική έκδοση). Και η υπόσχεση τηρείται. Ο Σίφορντ αναζητά τον αντίκτυπο που είχε η ταχύτατη καθιέρωση της χρηματικής οικονομίας και του νομίσματος στην αρχαϊκή Ελλάδα συνδέοντας γνωστικές περιοχές διακριτές, όπως οι τελετουργικές πρακτικές, τα ομηρικά έπη, η πόλις-κράτος, η γέννηση της φιλοσοφίας, η αρχαία τραγωδία.

Ο αναγνώστης θα βρει ένα τεράστιο απόθεμα υλικού στο βιβλίο του Σίφορντ, από ποικίλες και δυσπρόσιτες πηγές. Ποιος όμως θα είναι αυτός ο αναγνώστης; Υποψιάζομαι ότι θα είναι και πάλι ο ειδικός ή μάλλον οι ειδικοί των διαφόρων κλάδων, οι οποίοι θα δουν μάλλον με καχυποψία τα ρηθικέλευθα πορίσματα του συγγραφέα, ειδικά όταν εφάπτονται στον δικό τους κλάδο. Ο λόγος είναι ότι ο Σίφορντ ενδιαφέρθηκε περισσότερο για τη συλλογή του ερευνητικού του υλικού και την εξαγωγή των συμπερασμάτων του παρά για την ελκυστικότητα της τελικής του σύνθεσης. Εκτός από την τάση προς τη διεισθητικότητα, ένα άλλο δεδομένο της πρόσφατης βιβλιοπαραγωγής είναι ότι οι εναπομείναντες αναγνώστες δεν θα πλησιάσουν ένα ογκώδες ακαδημαϊκό βιβλίο, παρά μόνο αν είναι γραμμένο με συ-

Τροπές της σκέψης και τροπές του χρήματος

Αργυρό τετράδρακμο Αθηνών με παράσταση γηλαύκας (440 - 420 π.Χ.)

τον 6ο αιώνα π.Χ. οδήγησε σε ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, όχι μόνο στο οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, αλλά και στο διανοητικό και ψυχολογικό. Με δυο λόγια, το νόμισμα είναι, κατά τον συγγραφέα, ο καθοριστικός παράγων τόσο για τη γέννηση και την εξέλιξη της φιλοσοφίας, όσο και για τη διαμόρφωση της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας και για την ανάδυση του ατομικού Εγώ.

Η ίδια η ιδέα, τουλάχιστον στην περίπτωση της φιλοσοφίας, δεν είναι πρωτότυπη. Η σημασία του νομίσματος για τη δημιουργία της αφηρημένης σκέψης έχει συχνά επισημανθεί παράλληλα με άλλους σημαντικούς παράγοντες, όπως η δομή της ελληνικής γλώσσας, η αλφαβη-

τική γραφή, η ποιόδεια μυθοποιία, η ανοικτή και «κυκλική» πολιτική οργάνωση και η ευμάρεια των πόλεων-κρατών. Ο Σίφορντ ωστόσο δεν υποστηρίζει ότι το νόμισμα είναι ένας ανάμεσα σε άλλους παράγοντες που οδήγησαν προς αυτήν την κατεύθυνση, αλλά ότι είναι η μοναδική γενεσιουργός αιτία των κοσμοιστορικών αυτών αλλαγών. Ετσι ένα μέρος της επιχειρηματολογίας στρέφεται εναντίον άλλων ερμηνειών, ακόμη και ερμηνειών που κατ' αρχήν συνάδουν με τη δική του, όπως λ.χ. όταν ο Βερνάν και ο Λόνιτ τονίζουν την ιδιαιτερότητα του πολιτικού στοιχείου στις αρχαϊκές ελληνικές πόλεις. Το χρήμα εμφανίζεται έτσι ως από μηχανής Θεός, ως μαγικό κλειδί, που ξεκλειδώνει όλες τις πόρτες.

Το πιο στέρεο μέρος του βιβλίου είναι το πρώτο του μέρος, και ειδικά οι αναλύσεις που δειχνουν πώς το νόμισμα επιβλήθηκε και διαδόθηκε ταχύτατα σε

ΡΙΤΣΑΡΝΤ ΣΙΦΟΡΝΤ

Χρήμα και σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα

ΜΙΕΤ 2021

Σελ. 538

όλες τις ελληνικές πόλεις, με έναν τρόπο που δεν είχε προηγουμένο στην παγκόσμια ιστορία (κεφάλαια 5-8). Ο Σίφορντ δείχνει ότι η απόδοση της ανακάλυψης του νομίσματος στους Λυδούς, ακόμη και όταν γίνεται από τους ίδιους τους Έλληνες, είναι άστοχη, γιατί αυτό που καθιστά το νόμισμα ενεργό δεν είναι το πολύτιμο μέταλλο από το οποίο αποτελείται, αλλά η ανταλλακτική του αξία και η θεσμική του κατοχύρωση, που του προσδίδει αξιοπιστία και διευρυμένη αποδοχή. Υπό το πρίσμα αυτό, το νόμισμα είναι μια

καθαρά ελληνική επινοήση. Εντυπωσιακή είναι και η παράθεση τεκμηρίων από διαφορετικές περιοχές -από τις γλωσσικές χρήσεις ως τις ποιητικές μεταφορές και τη φιλοσοφική ορολογία-, που δείχνουν πόσο βαθιά επηρέασε η χρηματική οικονομία κάθε τομέα της κοινωνικής και της πνευματικής ζωής κατά τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ.

Κατά την γνώμη μου, αν το βιβλίο έμενε εδώ, θα ήταν απολύτως επιτυχημένο. Θα προσέθετε μία, όχι άγνωστη, αλλά παραμελημένη μεταβλητή στην πολύπλοκη εξίσωση των ραγδαίων πνευματικών εξελίξεων της αρχαϊκής Ελλάδας. Η αναγωγή ωστόσο όλων των ρήξεων και των αλμάτων στο χρήμα και στις τροπές του δημιουργεί περισσότερες απορίες από τις λύσεις που προσφέρει. Για να μείνω στον τομέα μου. Αν ο μονισμός των πρώτων φιλοσόφων είναι ενδεικτικός της «μοναρχικής» εξουσίας του χρήματος, τότε θα ήταν εύλογο να ξεκινήσει κανείς από τον Θαλή και όχι από τον Αναξίμανδρο, του οποίου η σκέψη παραπέμπει μάλλον στην «ανταπόδοση» παρά στον μονισμό. Από την άλλη, η ίδια αρχή είναι μάλλον απίθανο να εξηγηθεί από μόνη της αντίθετες θεωρήσεις της ίδιας εποχής, όπως η συνεχής ροή του Ηράκλειτου και το ακλόνητο Ον του Παρμενίδη. Και γενικά είναι λάθος να αναίρεται η διάσταση της συνέχειας των φιλοσοφικών θεωριών και της κριτικής τους αντιπαράθεσης (της σχετικής τους αυτονομίας), και δυο ολόκληροι αιώνες φιλοσοφικής εξέλιξης, από τον Αναξίμανδρο στον Πρωταγόρα, να ανήκουν στην επίδραση και στις μεταμορφώσεις του χρήματος.

Η μεταφραστική εργασία του κ. Βάϊου Λιαπίτ στο συγκεκριμένο βιβλίο δεν είναι απλώς επιτυχημένη, είναι ένα πραγματικό επίτευγμα. Για να το αντιληφθεί κανείς, αρκεί να διατρέξει το γλωσσόμοιο που ο ίδιος συνέταξε. Μόνη αστοχία που εντόπισα είναι η παρεϊσομένη «επαγωγής» στο κεφάλαιο για τον Παρμενίδη.